

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

המתנה בין בשר וחלב לקטנים, מכונת משקאות חמים.

1. המקור הראשון שמצאנו להמתנה בין בשר לחלב לקטנים הוא במדרש (פסיקתא רבתי פסקא כה), שמשה והמלאכים התווכחו למי מגיע התורה ואחר שענה משה שקיום התורה הוא רק בארץ, מתאר המדרש, "מה עשה הקדוש ברוך הוא? לא עשה, אלא מסלק אותם ונתן תורה לישראל. והם כופרים בלא יהיה לך לסוף ארבעים יום, התחילו המלאכים אומרים לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע לא כך אמרנו לך לא תתן את התורה להם, לפיכך כשביקש הקדוש ברוך הוא לכתוב אותם להם שנית, לא היו המלאכים מניחים אותו. אומר להם הקדוש ברוך הוא, אתם הם שמקיימים את התורה?! תינוק הגמול בישראל מקיימה יותר מכם, יוצא מבית הספר אם היה לו לאכול בשר וחלב, אפשר לו לאכול חלב עד שירחץ ידיו מן הבשר?! ואתם כשנשלחתם אצל אברהם הביא לפניכם בשר וחלב כאחת ואכלתם, שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. וכיון שסלקם הקדוש ברוך הוא בתשובה זו, אמר הקדוש ברוך הוא למשה עד שהשעה פנויה כתב לך את הדברים האלה, לכך כתב לא תבשל גדי בחלב אמו"¹.

ויש ראשונים שרצו להוכיח מהמדרש שמעיקר הדין אין צריך המתנה בין בשר לחלב, אלא רק קינוח הפה ונטילת ידיים (עי' בעיטור ש"א הכשר הבשר יג ע"ד) וכתב עליהם המאירי בבית הבחירה (חולין קה א), "ומה שהביאו הם ראייה לדעתם ממה שאמרו בפסיקתא בפרשת עשר תעשר שאמר הקדוש ברוך הוא למלאכים תינוק שבישראל מקיים את התורה יותר מכם שאם באים לאכול בשר בחלב אינו אוכל מן החלב עד שרחץ ידיו מן הבשר אינו כלום חדא דאין משיבין בהגדות ועוד דההיא בקטן נאמרה ודרך חנוך".

וממה שסיים "דההיא בקטן נאמרה ודרך חנוך", אפשר לדייק שלקטן בגיל חנוך אפשר להקל ולא להצריך שש שעות, אלא להסתפק בהבדלה בין בשר לחלב ע"י נטילת ידיים.

אלא שהמאירי מוסיף וכותב, "ויש מפרשים בה דדוקא קטן שאין כח בו לשהות שש שעות וסעודותיו תכופות זו לזו ועכולם ממנה הן באיסטומכא הן בין השנים ומקילין מזו לומר שלא ליתן שיעור שש שעות אלא כל שהפסיק בסעודה זו וקבע לאכול פעם אחרת אפי' בתוך שש שעות שהרי לא הוזכרו כאן שש שעות אלא מסעודתא לסעודתא ואף על פי שאין הדברים נראין מפני שסתם מסעודה לסעודה סתם קאמר שהוא כשיעור שש שעות מיהא לגדול ושאם לא כן נתת דבריך לשיעורין מ"מ בעוף מיהא יראה לי לדון כן מפני שהוא נקל להתעכל ולהפקע שם בשר מעליו יותר משאר בשר".

ומפשט דבריו אלה משמע שאין להקל אפילו לקטן אלא בבשר עוף ולא בבשר בהמה.

¹ ולכאור' אפשר להוכיח מהמדרש שלקטנים אנו מקלים יותר מגדולים, ומסתפקים בקנוח והדחה. אולם, דיוק זה נכון רק לשיטת הרמב"ם שסובר שהדין בגדולים הוא המתנת שש שעות. אבל לר"ת שסובר שמעיקר הדין מספיק קנוח והדחה, יוצא שדין הקטן כדין גדול.

ותשובה לזה מצאתי במאמר של הרה"ג יעקב מאיר שטרן שליט"א (קובץ מבית לוי, תשנ"ה, עמ' צג) שביאר את דברי המאירי ז"ל, "ופי' דבריו [בחלק הראשון. י.ק.], דדוקא בקטן אפשר להקל שא"צ שיהיו וסגי ברחיצה בלבד, משא"כ בגדול צריך שיעור מסעודה לסעודה שהוא ו' שעות, ומש"כ בהמשך ויש מפרשים בה דדוקא קטן שאין כח וכו', ביאור דבריו, שיש מפרשים האלה ס"ל דהא דקיל בקטן דא"צ לשהות שיעור ו' שעות, זה אינו משום עצם הדבר שהוא קטן שהרי גם בקטן יש דין חינוך, אלא הטעם דקיל בקטן הוא משום שאצלם העיכול הוא מהיר יותר וא"כ מה שאצל גדול אורך בדרך כלל זמן רב אצל קטן אורך פחות משום שעיכולו מהיר יותר, ולפ"ז רצו לחדש שאפילו בגדו נמי אפשר להקל היכא שהוא רוצה לקבוע עצמו לסעודה אחרת שהרי מסתמא כבר נעכל סעודתו הקודמת ולילדים א"צ דוקא ו' שעות אלא שיעור עיכול שהוא מסעודה לסעודה. וע"ז פליג המאירי וס"ל שאין לומר כן שהרי חז"ל סתמו ואמרו מסעודה לסעודה שהוא שיעור ו' שעות מסתמא לגדול, דאל"כ נתת דבריך לשיעורין, אך מ"מ מסיק המאירי דבעוף שהוא נקל לעיכול יש לדון כן ור"ל דבו אפשר באמת לדון להקל, אבל ודאי דכונתו אף לגדול, דבקטן כבר אמר לעיל דבו יש להקל אפילו בבשר בהמה כדמוכח מהפסיקתא".

הרי שלשיטת המאירי ע"פ הפסיקתא אפשר להקל לקטן בנטילה בלבד אפילו אחר בשר בהמה [והביא שם הרה"ג הנ"ל ראייה שאכן כך היא שיטת המאירי מדברי המאירי עצמו במגן אבות (דף מח)].

עוד הביא שם במאמרו את לשון הלקט יושר (תלמיד תרומת הדשן) שכתב על רבו, "ונהג כפוסק רבי משה בן ר' מיימון בין אכל בשר בהמה בין אכל בשר עוף היה ממתין ו' שעות בין סעודה לסעודה כשרוצה לאכול אח"כ גבינה. אבל אין להקפיד על הקטנים אם אכלו בשחרית בשר ובצהריים גבינה אע"פ שלא שהו כשיעור שש שעות וגם אינו מוחה לאחרים שאינם מדקדקים במעשים, אבל לבנו היה מוחה מיד שהיה בר מצוה". הרי שדעת תרומת הדשן כדעת המאירי שאין צורך להקפיד עם קטן [עד גיל בר מצוה] על שש שעות, אמנם הבדל יש בינו לבין המאירי, שלמאירי מיד מותרים ע"י נטילת ידיים, ואילו לתרומת הדשן צריך להמתין מסעודה לסעודה ורק על השעות אין להקפיד.

ונראה לומר שאינם חולקים. שכשנדקדק בדברים נראה שבמדרש כתוב "תינוק הגמול בישראל מקיימה יותר מכם, יוצא מבית הספר" ועל דבר זה כתב המאירי שמקילים ע"י נטילת ידיים. וצ"ב מהו גיל זה, מהו גמול שלומד בבית הספר?

והנה בגמ' כתובות (ס א) שנינו, "תנו רבנן יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חדש מכאן ואילך כיונק שקץ דברי רבי אליעזר רבי יהושע אומר אפילו ארבע וחמש שנים". יוצא, שיש מציאות שתינוק בגיל ארבע או חמש יונק, ואח"כ הדבר כבר לא מצוי. ובבבא בתרא (כא א) למדנו, "דאמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל

שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה... עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע, אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת עד שית לא תקביל מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא". ובירושלמי כתובות (פ"ח הל' יא) שנינו "התקין שמעון בן שטח שלשה דברים שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו ושיהו התינוקות הולכין לבית הספר והוא התקין טומאה לכלי זכוכית" וביאר שם בקרבן העדה, "שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו ומי שאין לו אב לא הי' לומד תורה התקין שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר ומכניסים אותן כבן שש כבן שבע". והדברים מתאימים כפתור ופרח, שבגיל ארבע חמש עוד יש שיונקים ובגיל שש שבע מכניסים לבית הספר, הרי שהמדרש שמתאר שתינוק גמול יוצא מבית הספר, מתאר תינוק בערך בגיל שש. ואם כן המאירי דיבר על קטנים בסביבות גיל זה.

ועדותו של הלקט יושר על רבו היא, "אבל לבנו היה מוחה מיד שהיה בר מצוה", הרי שעד גיל זה לא הקפיד על שש שעות, ואפשר לומר שהוא דיבר בגילאים מבוגרים יותר ממה שדיבר המאירי. הרי שאפשר שיש לחלק בין גילאים שונים בקטן ובכל גיל חיוב החינוך להמתין בין בשר לחלב יהיה באופן שונה.

והנה בגדרי מצוות חינוך, יש מצוות בהם נשנה במפורש באיזה גיל להתחיל בהן כגון מה ששנינו בסוכה (מב א) "תנו רבנן קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע".

אבל בהרבה מצוות לא אמרו לנו חז"ל את הזמן בו יש לחנך להם ונחלקו בהם הראשונים ונתנו גדרים שונים ומכללם עולה שתחילת גיל חינוך נע מגיל חמש ועד גיל תשע (עי' רש"י ברכות טו ד"ה בד"א, שם מגילה יט ב ד"ה בד"א, תוס' ערכין ב ב ד"ה שהגיע, רשב"א ברכות מח א, מאירי חגיגה ב א, או"ז ח"ב סי' מג). ויש שחלקו על זה וביארו שהגדרים הנ"ל הם רק לגבי תעניות, אבל בשאר המצוות אין שיעור אלא כל ילד לפי דרכו ולפי עניין המצוה (תוס' שם ובסוכה כח ב ד"ה כאן, רא"ה ריטב"א ור"ן סוכה שם, מאירי שם).

וראה במשנה ברורה (סי' שמג ס"ק ג) שכתב, "ודע דשעור החינוך במ"ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענינו כגון היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה היודע להתעטף כהלכה חייב בציצית וכנ"ל בסימן י"ז וכן כל כיו"ב בין במ"ע של תורה בין בשל ד"ס. אבל החינוך בל"ת בין של תורה בין של דבריהם הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול אבל תינוק שאינו בר הבנה כלל אין אביו מצווה למנעו בע"כ מלאכול מאכלות אסורות או מלחלל שבת אפילו באיסור של תורה כיון שאינו מבין כלל הענין מה שמונעו ומפרישו".

לפ"ז פשוט שלגבי המתנה בין בשר לחלב יש לחלק בין גילאים שונים, שהרי יש גיל בו הילד מבין שאסור לאכול יחד בשר וחלב, ויש גיל בו הוא מבין שצריך לחכות מסעודה לסעודה אבל מושג של זמן, כלומר הבחנה של שעות עדיין אין לו, ויש גיל שהילד כבר יודע להבחין בשעות. והחינוך להמתנה הוא לפי התפתחות הילד.

מענה לא נותר אלא לברר את הכרעת הפוסקים בשאלה זו. ומצאנו חמש תשובות בעניין, ונביא את מסקנותיהם.

א. שו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' טז) - להמתין לכל הפחות שעה אולם "דא ודאי אם יש בקל ליתן לו דברים אחרים שיתנה מזה התינוק במקום מאכלי החלב, והתינוק יתאוה לזה גם כן כמו למאכלי החלב, יש למנוע אותו מחלב - אבל כשאין לו תאוה לדברים אחרים ואם לא יתנו לו מאכל חלב לא יאכל, פשיטא לפע"ד דאין איסור בדבר, ואפשר גם מצוה"

ב. שו"ת משנה הלכות (ח"י סי' צו) - "ולכן בקטנותם יסביר לו שאסור לאכול בשר וחלב יחד באפיקורן ואח"כ לאט לאט ירגילוהו להפסיק קצת וכשיראה שכבר נתחזק ויכול לסבול אז יחנכו שעות כשאר כל אדם".

ג. שו"ת תשובות והנהגות (כרך א סי' תלה) - "נראה דמיד כשמבין ענין האיסור של חלב אחר בשר (אפילו בשנתיים) כבר ראוי לחנכו דומיא דכל מצות חינוך דאיסורין... ויש להמתין שיעור שעה (אחרי קינוח והדחה)... אבל כשמגיע לבן חמש או שש שזהו גיל חינוך למצוות... ראוי להתחיל לחנכו יותר עד ג' שעות, ולערך בבן תשע או עשר ו' שעות. ובחכמ"א (כלל מ' דין י"ג) מקיל בחולה קצת אחרי שהיית שעה והוא הדין בקטן, אבל קצת חינוך צריך וראוי עכ"פ כשהוא עוד קטן לדקדק מאד לחנכו שימתין כבר אז שש שעות דוקא".

ד. שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' ד) - די להמתין שעה אחת. וודאי שאפשר להקל מסעודה לסעודה אפילו אם אין שש שעות.

ה. שו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' פד) - קטן שהגדיל קצת, מותר לתת לו חלבי שעה אחרי אכילת בשר עוף.

2. כתב בב"י (או"ח קעג) "מיהו אם אין בשר בתבשיל אף על פי שנתבשל בקדרה שמבשלין בה בשר לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה".

וכן פסק רמ"א להלכה (סי' פט סע' ג) "מיהו אם אין בשר בתבשיל, רק שנתבשל בקדירה של בשר, מותר לאכול אחריו גבינה (שם), ואין בו מנהג להחמיר".

יש להקשות בין לב"י ובין לרמ"א. לפי שלקמן בסי' צה נחלקו בד"י נ"ט בר נ"ט אם מותר לכתחילה, ודעת המחבר שמותר לכתחילה ודעת רמ"א שאסור. לכן קשה מה שכתבו פה, שלמחבר מה החידוש בלאכול אחרי? הרי אפילו לאכול יחד מותר לפי שזה נ"ט בר נ"ט. ולרמ"א מה ההיתר הרי לשיטתו נ"ט בר נ"ט אסור ולמה כאן היתר?

את השאלה על המחבר הקשה הש"ך (סי' פט ס"ק יט על פי הסבר הפרי מגדים) ותירץ שכאן החידוש הוא שמותר לאכול גבינה אחר תבשיל זה אפילו אם בסיר היה קצת ממשות של בשרי, שבאופן זה אסור לאכול יחד אולם אין צריך להמתין.

והגאון רע"א תירץ שיש נפקא מינא בין כאן לסי' צה, בחריף, שאז לא הוי נ"ט בר נ"ט ולאכול יחד אסור אבל אין צריך להמתין.

וממילא לא קשה לרמ"א, שדווקא יחד אסור לאכול בנ"ט בר נ"ט, אבל לא החמירו עד כדי כך שיצטרכו להמתין.

אמנם יש ליטול ידיים לפני אכילת הגבינה, או לפני אכילת הבשר לפי שתבשיל של בשר או של גבינה נדבק בידיים יותר מהגבינה או הבשר עצמו, לכן אפילו ביום חייב ליטול (ש"ך ס"ק כ).

ולגבי שיטת הש"ך יש להעיר דע"י במנח"י (סי' עו ס"ק יג), באיה"ט (ס"ק יא) ומהרי"ט (באה"ט ס"ק יד) שהקשו על הש"ך דהרי בסי' צה דווקא השו"ע מתיר בנ"ט בר נ"ט ע"י בישול אך הרמ"א שם אסור וע"כ צריך הרמ"א להשמיענו כאן שלאוכלם בזה אחר זה מותר (ואין להסיק מכאן חידוש לגבי קדרה שאינה רחוצה יפה), אמנם בסוף דבריו כתב המנח"י שאף שמש"כ הש"ך קשה בביאור דברי הרמ"א הרי שלמעשה הדין דין אמת דאפי' אינה רחוצה יפה מותר לאכול מיד אחריה גבינה והוסיף שכן היא גם דעת הב"ח לדינא.

והפרמ"ג (שפד"ע ס"ק יט) והיד אברהם תירצו דמהות דברי הש"ך נכונים לגבי מקורם שהוא דברי הב"י באו"ח שכתב להתיר בתבשיל סתמי שבושל בקדירה בשרית לאכול מיד אחריו גבינה והרי הב"י ס"ל לקמן בסי' צה להתיר בנ"ט בר נ"ט ע"י בישול וא"כ ודאי דשייכת תמיהת הש"ך עליו מה בא להשמיענו וע"כ צ"ל דברי הש"ך דבא להשמיענו דאפי' אינה רחוצה יפה מותר. וכן דעת הפר"ח (ס"ק יט) שאפי' אם לא הודחה הקדרה הבשרית יפה מתחילה בכל זאת מותר לאכול מיד אחריה גבינה.

היד אברהם הוסיף שאפי' אם ידוע שאין ס' כנגד השומן הדבוק על הקדירה מותר שהרי אם היה מדובר שאינו יודע הרי מבואר במנח"י שאמרינן בסתמא שהיה ס' כנגדו ובזה פשוט שמותר, וכעין זה כתב הפת"ש (ס"ק ז) להתיר אפי' כשאין ס' כנגד השומן שדבוק ואפי' אם שם בעצמו מעט שומן

בתבשיל יהיה מותר לאכול מיד אח"כ גבינה אך הוסיף שם מהבי"ל יהודה דפליג וכתב שהיתר הש"ך הוא דווקא ביש ס' כנגד השומן אבל בלי זה אין להתיר.

3. ספר אתקיניו סעודתא (סי' כ) על פי מאמרו של הרה"ג לוי יצחק הלפרין שליט"א (קובץ תורני 'צהר' - יד).